

สารคดีท่องเที่ยว

โดย : สมหมาย วงศ์วิทยากุล

เมืองโองมังก...ดินแดนโบราณคดีและร่องรอยประวัติศาสตร์

ตอนที่ 3 ตามหาคนสวยเมืองโพธาราม

คำขวัญประจำจังหวัดราชบุรี กล่าวว่า **“คนสวยโพธาราม คนงามบ้านโป่ง เมืองโองมังก วัดขนอนหนังใหญ่ ตื่นใจถ้ำงาม ตลาดน้ำดำเนิน เพลินค้างคาวร้อยล้าน ย่านยี่สกปลาดี”** จะเห็นว่า ทางจังหวัดเขาคงชื่นชมในความเป็นคนสวยของผู้หญิงโพธารามไม่น้อยจึงเอาความโดดเด่นส่วนนี้มาขึ้นเป็นหัวแถว และคนจังหวัดอื่นๆ ก็คงมองเห็นคล้อยตามคำขวัญดังกล่าวไปด้วย เพราะในอดีตประมาณ 50 กว่าปีมาแล้วสมัยที่ผมยังเป็นเยาวชนอยู่แถบจังหวัดภาคใต้ ผมยังเคยได้ยินผู้ใหญ่ทั้งชายและหญิงพูดเป็นคำคล้องจองเหมือนๆ กันว่า **“คนสวยโพธาราม คนงามบ้านโป่ง คนโก่ง (คนกู) เมืองเพชร คนใจเด็ดเมืองชุมพร.....”**

จึงน่าจะเชื่อได้ว่าสาวอำเภอโพธารามและสาวบ้านโป่งเป็นคนสวยมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน และถ้าได้รู้ถึงชาติพันธุ์ของคนสองอำเภอนี้ในประวัติศาสตร์แล้วจะยิ่งเห็นด้วยว่า **“สาวโพธาราม”** เป็นคนสวยมาจากสายเลือด

อำเภอโพธาราม เป็นอำเภอหนึ่งใน 10 อำเภอของจังหวัดราชบุรี อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัด มีพื้นที่ประมาณ 417 ตารางกิโลเมตร มีประชากรประมาณ 134,000 คน (รวมชายหญิง) เป็นพื้นที่เศรษฐกิจแห่งหนึ่งของจังหวัดราชบุรีเป็นแหล่งการค้าขายและอุตสาหกรรมระดับแนวหน้าของประเทศ เป็นแหล่งชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่โบราณก่อนประวัติศาสตร์

อาจารย์ประวิทย์ ขัณฑ์พวงมและเพื่อนมาตลาดโพธารามประมาณ 4 โมงเช้า มุ่งหน้าไปตลาดโพธาราม เพราะ ณ บริเวณนี้เคยเป็นชุมชนเก่าแก่มาก่อนเมื่อสมัยพุทธกาลศตวรรษที่ 11-12 ในสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เป็นสมัยการค้าทางน้ำรุ่งเรืองที่นับว่าเป็นเมืองท่าที่ใหญ่มาก

อุโบสถวัดโพธาราม

“สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เคยเสด็จประพาสโพธารามหลายครั้งและเคยกล่าวถึงว่าเป็นเมืองดงมากกว่าตำบลอื่นๆ” อาจารย์ประวิทย์ให้รายละเอียดขณะพากันเดินไปวัดโพธารามซึ่งตั้งอยู่บริเวณตลาดโพธาราม

“เดี๋ยวนี้มีถนนหนทางมาก การค้าทางน้ำลดลง ความสำคัญของโพธารามลดลงมากจนดูเจือปนเหงาอย่างที่เราเห็น แต่บริเวณนี้บริเวณที่เรียกว่า ตลาดบน เป็นที่เดียวที่ยังเหลือคุณค่าที่เคยมี คือมีการอนุรักษ์เรือนไม้เก่าแก่และสถาปัตยกรรมต่างๆ ไว้ให้เราได้ชมถึงลักษณะแหล่งชุมชนรุ่งเรืองในอดีต” เขาชี้ไปทางทิศตะวันออกปลายถนนโพธารามประกอบคำเล่าชวนก่อนจะเดินเข้าวัดโพธารามที่สงบร่มรื่น

เรา 3 คนพากันเดินไปนมัสการพระประธานในอุโบสถเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน เพราะเป็นพระประธานที่เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของชาวโพธารามเป็นพระพุทธรูปปางสุโขทัยแกะสลักด้วยศิลาแลง นั่งสงบ ทำจิตให้ว่างอยู่ในอุโบสถสงบเย็นเกือบ 10 นาที จึงออกมาชมความงามพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรม ประติมากรรมต่างๆ ภายในบริเวณวัด

ในวิหารคด ประดิษฐานพระพุทธรูปแกะสลักด้วยศิลาแลง ปางมารวิชัย ปางตรัสรู้ และพระพุทธรูปปูนปั้นสมัยทวารวดีกรุงศรีอยุธยาตอนปลายรอบๆ อุโบสถประมาณ 140 องค์ เป็นหลักฐานบ่งบอกว่าพุทธศาสนาได้แพร่ขยายเข้ามาสู่แหล่งชุมชนแห่งนี้มานานมากและเจริญมาทุกยุคสมัย

ลักษณะอุโบสถ เป็นทรงศิลปะไทยแบบพุทธนิยมนิยมโดยทั่วไป ไม่มีศิลปะที่โดดเด่นสะดุดตา แต่ดูแข็งแรงและมั่นคงสงบสง่าร่มรื่น สภาพทั่วไปเป็นวัดเก่าแก่ ศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์สร้างด้วยไม้สักลักษณะทรงไทยโบราณภาคกลาง

ศาลาการเปรียญ

บานประตูอุโบสถแกะสลัก

ซุ้มหน้าศาลา

ออกจากวัดพากันเดินชมตลาดตรงข้ามวัดที่สภาพสิ่งก่อสร้างอาคารร้านค้าส่วนใหญ่เป็นแบบอาคารตึก 3-4 ชั้นตามสมัยนิยม การค้าขายก็ดูมีสภาพคล้ายๆ กับในกรุงเทพฯ และในตัวเมืองตัวอำเภอทั่วๆ ไป พ่อค้าแม่ขาย 90% มีรูปลักษณ์ในแบบชาติพันธุ์ของชาวจีน ผมพยายามมองหาคนสวยแต่ยังไม่พบพาน

“ในตลาดโพธารามนี้” อาจารย์ประวิทย์พูดพล่อยก็มีอวนเป็นวงกลม

“มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก ซึ่งเติบโตมาจากชุมชนเล็กจนเป็นเมืองที่ใหญ่โต รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสหลายครั้งถนนทรงประพาส เป็นอนุสรณ์หลักฐาน และทรงมีพระราชนิพนธ์เลขาครั้งเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ไว้บางตอนดังนี้” เขาบอกและดึงแผ่นกระดาษจากกระเป๋าเสื้อออกมาอ่านให้ฟัง

“ได้มาถึงโพธารามในเวลาเที่ยง ขึ้นสะพานอันจะเห็นนั้น เดินตรงขึ้นไปตามหนทางที่จะไปเสด็จขึ้นรถไฟ แล้วเสียค่าใช้จ่ายไปโพธาราม ลงจากวัดโพธารามลงตามทางซึ่งตรงด

ไปสะพานวัด แต่เป็นร้านขายยาของที่ 2 ฟาก แล้วจึงเลี้ยวไปตามในตลาดริมน้ำไปจนสุดตลาดซึ่งเกือบจะถึงที่ว่าการอำเภอ ราษฎรได้คาดปรำปูลำตลอดทาง ตำบลโพธารามนี้เป็นตลาดอย่างสำเพ็งยี่สิบมาก ผู้คนหนาแน่น จำนวนคนในอำเภอโพธารามถึง 40,000 มากกว่าอำเภอเมืองราชบุรี.....”

และจากหนังสือสมุทรราชบุรี พ.ศ. 2468 หน้า 144-145 ความว่า

“.....ทางรถไฟนับตั้งแต่ออกจากสถานีบางกอกน้อย จนถึงสถานีบ้านโป่ง มีแนวเส้นตรงทางทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตก ครั้นต่อจากสถานีบ้านโป่งไปทางรถไฟสายใต้ ป้ายโหม่นล่างสู่ทิศใต้ แล่นเลียบขนานไปกับลำน้ำแม่กลอง แล้วก็จะถึง สถานีอำเภอโพธารามที่หลักกิโลเมตร 81 ซึ่งเป็นที่ตั้งอำเภออีกแห่งหนึ่ง ณ ที่หลังสถานีรถไฟออกไปจะเห็นบ้านเรือนตึก และห้องแถวที่ก่อสร้างขึ้นใหม่อย่างแข็งแรง และสะอาดตามีอยู่หลายร้อยหลัง อาจกล่าวได้ว่า เป็นบ้านเรือนที่ถาวรและงดงามกว่าตำบลอื่นๆ”

“โอ้ว! ยอด ๆ นายนี้สมแล้วที่เป็นศึกษานิเทศก์ ขนาดกับเพื่อนยังทำการบ้านได้เนียนขนาดนี้ ชื่อสัตย์ต่อวิชาชีพมากจริง ๆ เพื่อน ชำนาญขอคารวะ...หนึ่งจอก! อือว...พูดแล้วเรี่ยปากวะ” ผมเข้าหาในฐานะเพื่อนรัก เขาหัวเราะหึๆ

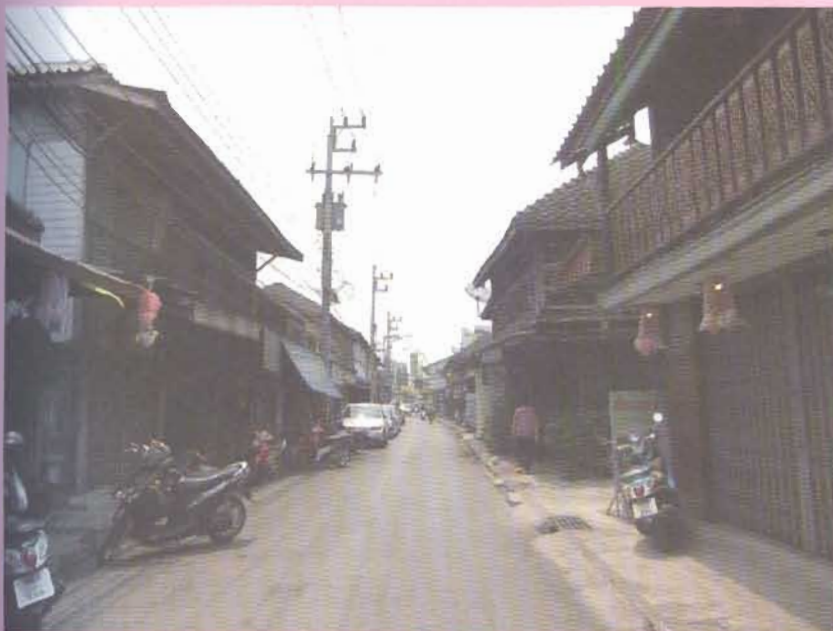
“แน่นอน..ท่านศึกษาธิการเขตมาเยือนทั้งที่จะให้เห็นความ โอ้! ได้ยังงี้” เขาย้อนล้อเลียนผมด้วยคำบักส์ได้ “โง่” ที่ผมมักเปลือยพูดเป็น “โง่” แล้วเขาก็เล่าเรื่องเกี่ยวกับโพธารามต่อไปไม่หยุดปาก จับความได้ว่า

สมัยก่อนเมืองโพธารามพัฒนาขึ้นจากชุมชนเล็กๆ มาเป็นตลาดขนาดใหญ่เพราะเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้า และจุดพักจอดเรือขึ้นล่องระหว่างราชบุรีบ้านโป่ง และเมืองกาญจน์ เป็นชุมชนเก่าแก่อายุมากกว่า 200 ปี มีคนหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน จึงมีคำกล่าวในหมู่คนโพธารามว่า

“คนไทยอยู่ลุ่ม
กลุ่มลาวอยู่ดอน
ชนมอญอยู่น้ำ
ชาวจีนอยู่ตลาด
เมืองโพธาราม”

จากนั้นอาจารย์ประวิทย์ได้ไล่ให้ผมกับเพื่อนขึ้นรถเบนซ์อีกครั้ง เพื่อไปชมบ้านเรือนของชุมชนโบราณที่ทางราชการได้อนุรักษ์ไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งผมได้ศึกษามาก่อน พอจะทราบแล้วว่าเมืองโพธารามปัจจุบันประกอบด้วยตลาดสำคัญ 3 ตลาด คือ ตลาดบน ตลาดกลาง และตลาดล่าง แหล่งที่มีประวัติศาสตร์แห่งชาติพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมของแหล่งชุมชนโบราณมากที่สุดคือ พื้นที่บริเวณตลาดบน สองฟากถนนโพธารามที่ยาวหลายร้อยเมตร

อาจารย์ประวิทย์พาพวกเราไปชมย่านห้องแถวไม้เก่าที่มีงานสถาปัตยกรรมหลากหลายทั้งอาคารไม้ และอาคารคอนกรีต ที่มีช่องลมแกะสลักสวยงาม ฝาเพ็ญลูกฟัก หลังคากระเบื้องว่าว และปูนปั้นเขียนสีบอกภูมิปัญญาของคนตาม

ชุมชนบ้านเก่าอนุรักษ

ชาติพันธุ์ในยุคสมัย รวมทั้งบ้านเรือนโบราณย่านถนนท่านัด และสองฟากถนนเมืองประดิษฐ์ซึ่งมีสภาพเป็นบ้านเก่าสมัย 200-300 ปีที่ยังมีสภาพสมบูรณ์แข็งแรงสามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้ เหมือนกับที่ย่านถนนโพธาราม มันสวยงามสง่าชวนให้ภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไม่น้อย

ส่วนตลาดกลางและตลาดล่าง มีสภาพชุมชนเก่าสมัยโบราณใหญ่ ให้ศึกษาไม่มากนัก เพราะสิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ทรุดโทรมเสื่อมสลายผุพังไปแล้ว เป็นส่วนใหญ่ กลายสภาพเป็นอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ แต่มีอาคารเก่าบางหลังอยู่กระจัดกระจาย เป็นอาคารไม้ขนาดใหญ่ เป็นบ้านของคหบดีเก่ายังให้เห็นอยู่บ้าง

วัดโพธารารักษ์ อยู่ไม่ห่างชุมชนเก่าเรือนไม้สัก เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่เพียงเดินเข้าไปก็ย่อมรู้ได้ว่าเป็นวัดมอญที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณแต่ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เป็นวัดสังกัดมหานิกาย ซึ่งมีสถาปัตยกรรมพุทธศิลป์ต่างๆ อาทิ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอระฆังมณฑปชุนียวตถุ พระประธาน จิตรกรรมฝาผนัง หอระฆังไม้ คัมภีร์มอญ พระพุทธรูปเก่า และรอยพระพุทธรบาท สมัยโบราณเป็นหลักฐานบ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์และร่องรอยของชาติพันธุ์อันเป็นเจ้าของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ

ความเป็นมาของอำเภอโพธาราม แห่งบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง มีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดี ลพบุรีและอยุธยา สืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นับเวลาเป็นพันๆ ปี

จากหลักฐานทางโบราณคดี บริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง (มีบริเวณอำเภอโพธาราม) มีพัฒนาการของชุมชนมนุษย์มาตั้งแต่ราว 2,500 ปีมาแล้ว ในยุคโลหะสำริด และเหล็ก มีการติดต่อทั้งทางบกและทางทะเลกับชุมชนจีนตอนใต้ และชายฝั่งทะเลของเวียดนามตลอดจนหมู่เกาะต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังจากนั้นชุมชนก็เจริญเติบโตขึ้นเรื่อยๆ มีการรับอารยธรรมอินเดีย และมีการพัฒนาการเข้าสู่สมัยทวารวดี มีเมือง “คูบัว” เป็นเมืองสำคัญที่สุดในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง

ในสมัยอยุธยา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา กรุงศรีอยุธยามีการค้าทางทะเล โดยมีเมืองราชบุรีเป็นเมืองท่า พบหลักฐานเป็นทางเรือสำเภานขนาดใหญ่ เขตอำเภอโพธาราม เพราะเป็นเส้นทางน้ำแม่กลองสามารถ

ตลาดโพธาราม (ตลาดบน)

ติดต่อกับบ้านเมืองแถบจังหวัดกาญจนบุรีไปจนถึงเมืองมอญ จึงมีการเคลื่อนย้ายของชุมชนเชื้อสายต่างๆ มาอยู่รวมกันครั้งแล้วครั้งเล่า นอกจากนี้ ที่ชุมชนริมน้ำ (โพธาราม) ยังต้องรับชนชาติที่เคลื่อนย้ายมาเนื่องจากผลกระทบจากการสู้รบระหว่างประเทศอีกหลายครั้งชาติพันธุ์ในพื้นที่ โพธาราม จึงมีหลากหลายทั้งคนจีน มอญ ไทย ลาว ฯลฯ

อำเภอโพธาราม จึงเกิดขึ้นจากการอาศัยเส้นเลือดใหญ่นั้นคือลำน้ำแม่กลอง ซึ่งพื้นที่ลุ่มริมฝั่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งสะดวกแก่การคมนาคมและภายหลังมีทางรถไฟสายใต้ตัดผ่าน จึงกลายสภาพเป็นตลาดริมน้ำและทางรถไฟใหญ่แห่งหนึ่งของลุ่มน้ำแม่กลอง และมีกลุ่มครอบครัวชาวมอญเชื้อสายเจ้าเมือง 7 หัวเมืองในพระบรมโพธิสมภารแห่งกษัตริย์ราชวงศ์จักรี เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาวจีนซึ่งเป็นพ่อค้าในตลาด กลุ่มชาวลาว ชาวเขมร แต่ก็อยู่ด้วยความสงบร่มเย็น นับเป็นการบูรณาการระหว่างเผ่าพันธุ์ที่ดีมีความสามัคคีและความจริงใจ จนเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของชุมชนโพธารามแห่งนี้

เดิมอำเภอโพธารามตั้งอยู่ปากคลองบางโดนด (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลบางโดนด) ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำแม่กลอง มีฐานะเป็นแขวง ซึ่งเรียกกันสมัยนั้นว่า “แขวงเจ็ดเสมียน” ขึ้นกับจังหวัดราชบุรี ยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2438 ไม่มีหลักฐานแน่ชัด จนกระทั่ง พ.ศ. 2438 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ย้ายที่ตั้งที่ว่าการอำเภอจากปากคลองบางโดนดมาอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองในท้องที่ตำบลโพธาราม และเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2495 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภออีกครั้งมาตั้งบริเวณด้านทิศตะวันออกของสถานีรถไฟโพธารามจนถึงปัจจุบัน เหตุผลที่ชื่อโพธารามเพราะโบราณมีวัดและต้นโพธิ์มากนั่นเอง

เที่ยวลัดเลาะชมเมืองอยู่นานแต่ยังไม่มีโอกาสไปพบหน้าคนสวยโพธารามเลย ขอตามหาต่อไปเดือนหน้าครับ

